
Rasprave

Izvorni znanstveni članak

327.3:321.74

Primljeno: 20. siječnja 2003.

Globalizacija i problem političke legitimacije

VLADIMIR VUJČIĆ*

Sažetak

U ovom je radu pokazano da procesi globalizacije ne mogu potisnuti ulogu nacionalne države, kao jedino realno prepoznatljive političke zajednice, u aplikaciji i razvoju demokracije, iako će oni bez sumnje mijenjati i usložnjavati načine njezina funkcioniranja. Pokazano je da u razmatranju demokracije i njezinu širenju izvan granica nacionalne države treba imati na umu činjenicu kako ljudi ne djeluju samo racionalno-interesno, nego i vrijednosno, te da su i identiteti a ne samo interesi bitne odrednice njihova političkoga djelovanja. Upravo zato teorija kozmopolitske demokracije mora se ozbiljno suočiti s pitanjem legitimacije kozmopolitske političke zajednice, a ne samo s problemom legitimacije kozmopolitskoga demokratskog političkog poretka.

Ovaj rad raspravlja pitanje legitimacije političke zajednice i dinamiku legitimacije političkog poretka. Analiza je pokazala da se radi o složenim i otvorenim pitanjima, bez kojih nije moguće validno raspravljati o transnacionalnim političkim organizacijama i procesima kozmopolitske ili regionalne integracije i demokratizacije. Pitanje legitimacije političke zajednice, o kojem se na žalost manje raspravlja, na neki način je primordijalno u odnosu na pitanje legitimacije poretka i političkih autoriteta. Ovo se pitanje zanemaruje zato što se smatra kako je pluralizam odrednica demokracije, pa se zapostavlja teza o nužnoj mjeri socijalne i kulturalne homogenosti kao uvjetu njezina funkcioniranja. Svjetsko građanstvo nužno pretpostavlja kreaciju novoga političkog identiteta, a kozmopolitizam mora pokazati kako se ovaj identitet može ostvariti bez “demokratskoga deficita” ili bez “birokratsko-oligarhijskoga suficita”. To je složen problem ako se ima na umu činjenica da iz samoga prava i legalizma ne proistječe politička obveza i lojalnost političkim odlukama.

Ključne riječi: demokracija, globalizacija, liberalizam, politička legitimacija, zajednica

* *Vladimir Vujčić*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Opća pedagogija, Didaktika i Metodika političkog obrazovanja.

Osnovna je nakana ovog rada analiza odnosa fenomena globalizacije i legitimacije. U teoriji političke legitimacije najslabije je razrađeno pitanje legitimacije same političke zajednice. Teorija političke legitimacije prilično je dobro obradila pitanje legitimacije političkog režima i političkih autoriteta, dok o pitanju legitimacije političke zajednice malo govori. Prije nego što ovoj temi pristupimo analitički, treba kratko odrediti nekoliko ključnih pojmova, a to su pojmovi globalizacije, političkog sustava, političke kulture te pojam političke legitimacije. Ostali pojmovi koje ćemo koristiti, kao što su pojam nacije, demokracije, građanstva itd., u ovom su slučaju samo pomoćni pojmovi. Pojam političke kulture nužno je odrediti zato što je pojam političke legitimacije ključan u teoriji političke kulture. Politička legitimacija, naime, jest političko-kulturalni pojam. Dok je pojam legaliteta političko-pravne naravi, pojam legitimacije to nije – on je *par excellence* kulturološki pojam. Sa sigurnošću možemo reći da su i pojam globalizacije i pojam političke kulture vrlo složeni.

Još uvijek ne postoji razrađena sustavna teorija globalizacije. Globalizacija je “omnibus” pojam (Birch, 2002.: 30). Ona obuhvaća nekoliko trendova u svjetskim odnosima i procesima: ekologiju, tržišnu ekonomiju, ljudska prava i međunarodnu pravdu, komunikacije i kulturu, globalnu komunikaciju i političko djelovanje. Svi se ovi trendovi mogu odrediti kao temeljne dimenzije globalizacije. Nas, međutim, ovdje zanima problem *političke* globalizacije, kojom se često označuje jačanje uloge globalne demokracije, transnacionalnih političkih institucija i mreže nacionalnih i transnacionalnih nevladinih organizacija te transformacija funkcioniranja nacija-država, u kojima nestaju stroge granice između unutarnje i vanjske politike (Milardović/Riggs/Teune, 2002.: 93–94). Osobito nas zanimaju refleksije tih procesa na mogućnost transnacionalnih demokracija, što jasno otvara pitanje ne samo legitimacije takve demokracije, nego ponajprije pitanje legitimacije političke zajednice kao pretpostavke političkog poretka – njegove reprezentacije, autoriteta, političke lojalnosti, odgovornosti i obveze. Globalizacija je te procese pokrenula – ishodi su, međutim, neizvjesni.

Politička je kultura također složen pojam. Almond je ustvrdio kako politička kultura “nije teorija”, jer je smatrao da je ona niz subjektivnih orijentacija ljudi prema različitim političkim objektima, koje određuju političko djelovanje ljudi (Almond, 1989.: 26). Iz toga se ne može jasno zaključiti kako ne može biti ni teorije političke kulture. Ako politička kultura nije teorija, ne znači da ne postoji teorija političke kulture (Vujčić, 2001.). Treba, pak, reći da danas imamo malo radova o samoj teoriji političke kulture. Jedan je od razloga to što neki znanstvenici političku kulturu ne odvajaju od političkog ponašanja, a drugi što neki političke institucije određuju kao osnovne za funkcioniranje vlasti i poretka.

Danas, pak, sa sigurnošću možemo reći da je moguće i opravdano govoriti o teoriji političke kulture i to na trima razinama: opravdano je govoriti o kulturi političkog sustava, o kulturi političkog procesa, te o političkoj kulturi vladanja (*policy culture*) (Crother/Lochart, 2000.). U okviru ovih osnovnih dimenzija postoji više sudimenzija ove pojave, a same empirijske kombinacije ovih dimenzija daju ono što se može odrediti kao tipologija političke kulture u pojedinim političkim zajednicama. Ovdje je, međutim, bitno da mnogi autori danas određuju kulturu kao sustav značenja kojima se ljudi orijentiraju u svijetu u kojem žive, te da ona predstavlja osnovu njihova socijalnog i političkog identiteta (Ross, 1997.: 42), koji utječe na ono što Eckstein zove prvim kultu-

rološkim postulatom – postulatom “orijentiranog djelovanja” (Eckstein, 2000.: 309). Smatramo, naime, da se pitanje političke legitimacije mora povezati s onim “političkim prostorom” koji će omogućiti kulturu “orijentiranog djelovanja”.

Bez pojma političkog sustava ne može se primjereno odgovoriti na našu temu. Prema Eastonu (1965.: 153, 187) politički sustav obuhvaća tri osnova pojma, koja ujedno čine njegove tri jedinice ili tri razine. Prvu i najvišu jedinicu ili razinu političkog sustava čini pojam političke zajednice, drugu čini pojam političkog režima, a treću pojam političkih autoriteta. Mnogi se teoretičari političkog sustava slažu u tome kako je politička potpora građana nužna za stabilno i efikasno funkcioniranje političkog sustava u cjelini. Svako od navedenih jedinica političkog sustava odgovara određenim tip političke potpore. Koliko je opravdano sve te tipove potpore zvati pojmom legitimacije, o tome se može raspravljati (Vujčić, 2001.: 101-120). U svakom slučaju, ti različiti oblici političke potpore građana ili političke legitimacije pripadaju samoj srži pojma političke kulture. Činjenica jest da sve države u svijetu pokušavaju svoju moć pretvoriti u pravo, a pokornost u dužnost. To je u skladu s Rousseauovom tezom kako najjači “nisu nikada dovoljno jaki ako moć ne pretvore u pravo, a pokornost u dužnost”. Ako se to ne dogodi, onda moć ostaje tiranijom, a pokornost iznuđenom poslušnošću ustrašenih ljudi. U pravu su Hague, Harrop i Breslin, kad tvrde da je proučavanje toga kako ljudi doživljavaju politiku svoje zemlje isto što i proučavanje političke kulture. Oni ističu da pojam političke kulture “ne podrazumijeva odnos prema određenim akterima, primjerice, sadašnjem predsjedniku ili premijeru, nego kako građani doživljavaju politički sustav u cjelini: doživljavaju li “sustav” legitimnim, te održavaju li se vladari na vlasti milom ili silom. Dakle, sastavnice političke kulture su uvjerenja, osjećaji i mišljenja građana o njihovoj obliku vlasti” (Hague/Harrop/Breslin, 2001.: 95). Iako se, dakako, pojam političke kulture ne iscrpljuje u političkoj legitimaciji, ipak je to možda ključna dimenzija ove pojave. Ovdje se, međutim, otvara i pitanje o tome što ovi autori misle pod političkim sustavom. Čini se da oni politički sustav shvaćaju uže od Eastona. U svakom je slučaju nužno u analizu političkog sustava uključiti i pojam političke zajednice. Malo je, pak, autora koji pišu o demokraciji, građanstvu i sličnome, a da ne spominju pojam političke zajednice. To je složen pojam, a globalizacija sigurno otvara to složeno pitanje i čini ga još složenijim.

U ovom je radu pojam globalizacije zanimljiv samo zbog svojih refleksija na potrebu i mogućnost izgrađivanja novoga međunarodnog političkog poretka, koji bi bio uspješan u rješavanju zajedničkih internacionalnih problema (obrane, zaštite, sigurnosti, ekonomije, trgovine itd.), a koji bi se mogao utemeljiti na demokratskim osnovama ili kao novi oblik kozmopolitske demokracije. O globalizaciji se može govoriti na različite načine, ali je najbolje razmatrati, kao “multidimenzionalni fenomen koji uključuje različita područja aktivnosti i interakcije” kao što su ekonomsko, političko, tehnološko, vojno, pravno, kulturalno i sredinsko. Ono što je najvažnije u vezi s globalizacijom ili oko stvaranja modernoga globalnog sustava jest “širenje socijalnih odnosa kroz nove dimenzije aktivnosti i intenzifikacije modela međupovezanosti” uz posredovanje modernih komunikacijskih mreža i novih informacijskih tehnologija (Held, 1998.: 14, 13). Held upozorava kako je moguće govoriti o globalizaciji općenito, ali je ipak važno razumjeti da svaka sfera aktivnosti sadržava različite modele odnosa i aranžmana. Bitno je, dakle, izgrađivati teoriju globalizacije iz razumijevanja onoga što se događa u svakom području zasebno. Nas ovdje, međutim, zanima djelovanje globalizacije na poli-

tiku, tj. na mogućnost izgrađivanja novoga regionalnog i međunarodnoga političkog poretka koji bi bio utemeljen na demokraciji i njezinim procedurama.

Heldova je teza da se demokracija na razni nacionalne države ne može više uspješno održavati i razvijati bez uspostave kozmopolitske demokracije. Dakle, kaže on, “ideja zajednice koja legitimno vlada sobom i određuje vlastitu budućnost – središnja ideja samoga demokratskog uređenja – danas je veoma problematična” (Held, 1997.: 33). On nastoji pokazati kako uvjeti uspješnog utemeljenja legitimne političke vlasti zavise od međunarodnog okvira političkog života, od okvira u kojemu je sadržano ono što on naziva kozmopolitskim demokratskim pravom. Predstavnici komunitarizma, međutim, tvrde da su limiti zajednice, ponajprije nacionalne zajednice, limiti pravde i demokracije. Dakle, izvan nacionalne države ideje o internacionalnoj pravdi i transnacionalnom pravu uvijek su, kako s iste pozicije primjećuje primjećuje i Thompsonova, ... “u nedostatku političke legitimacije” (1998.: 182). Ona, naime, misli da je kozmopolitizam, a ja bih rekao i svaki oblik nadnacionalne integracije, utemeljen na moralnim idealima, na vrijednostima i pravu koje bi svatko trebao prihvatiti, bez obzira na osobne interese ili lojalnosti zajednici. Riječ je o sljedećim vrijednostima: miru i sigurnosti, samoodređenju zajednica (koje su važne za identitet i dobrobit pojedinaca i grupa), slobodi pojedinaca i individualnoj dobrobiti. S tim u vezi postavlja se ključno pitanje, može li se sve ovo ostvariti “bez određene koncepcije zajednice”. Problem je u tome što će politička realizacija kozmopolitskih vrijednosti zahtijevati da se pojedinci identificiraju s transnacionalnom zajednicom “na način koji se dosad nije dogodio” (Thompson, 1998.).

Vidimo da postoje dvije suprotstavljene koncepcije: jedna, koja smatra da je za postojeću demokraciju na razini nacionalnih država nužna kozmopolitska demokracija, te da je izgradnjom kozmopolitske demokracije moguće izgraditi novu kozmopolitsku demokratsku zajednicu, te druga, koja smatra da je politička zajednica uvjet demokracije. Ako je, dakle, politička zajednica uvjet i pretpostavka za ostvarivanje demokracije na bilo kojoj razini (međunarodnoj, regionalnoj ili državnoj) onda to nužno otvara pitanje legitimacije same političke zajednice. Ako se, pak, znade da zajedničke vrijednosti, prava i ideali nisu dostatan uvjet za jedinstvenu političku zajednicu, da političke obveze i lojalnosti ne proizlaze linearno iz proklamiranih prava, te da demokracija, kako kaže Rawls, sama po sebi nije politička zajednica, iako mnogi pisci vrlo često, pa tako i Held, rabe pojam “demokratske političke zajednice”, onda sve to nužno otvara pitanje legitimacije političke zajednice kao takve (Rawls, 2000.: 36). Treba, dakle, uspostaviti razliku između demokracije i političke zajednice. U tom je pogledu nužno raspraviti problem legitimacije političke zajednice u kontekstu globalizacije političkih odnosa i procesa. Mislimo, naime, da je to krupno pitanje bez kojeg nije moguće suvislije odgovoriti ni na pitanje legitimacije kozmopolitske demokracije kao svjetskoga ili nekog regionalnog oblika vladavine.

Globalizacija i legitimacija političke zajednice

Danas je središnje pitanje kako globalizacija utječe na modernu političku zajednicu. I bez sveobuhvatnih analiza svi bismo se složili da je moderna politička zajednica, bez obzira na različita poimanja, zapravo nacionalna država. U ovome konstruktivnom imamo dva složena pojma – pojam *nacije* i pojam *države*. Nacionalna je država danas postala

gotovo jednim legitimnim oblikom političke organizacije, kao i dominantnim sredstvom kolektivnog identiteta. Iako je nacionalna država danas jedina legitimna politička zajednica, to ne znači da je odnos između nacije i države posve jednoznačan. Postavlja se pitanje o tome koliko su to dva nezavisna fenomena. Mogu li se teorija nacije i teorija države razvijati nezavisno? Mislimo, naime, da su to dva povezana, ali istodobno i odvojena fenomena. Pojam nacije, upozorava Smith, obuhvaća mnogo više od ideje političke zajednice ili sredstva za vlast; on također pokazuje posebnu kulturalnu zajednicu, 'narod' u njenoj 'domovini', historijsko društvo i moralnu zajednicu (Smith, 2001.: 75). Srž nacije jest identitet, osjećaj pripadanja, dok je srž države vlast kao moć koja se može upotrijebiti na različite načine. Zato bismo političku zajednicu mogli odrediti kao svojevrsnu kombinaciju identiteta i vlasti kao moći. Ako ta dva pojma nisu u ravnoteži, svojevrsnoj harmoniji, dolazi do problema legitimacije političke zajednice.

Teoretičari modernističke teorije nacije ispravno su utvrdili kako je država instrument nacije. Međutim, država može postići samo neke ciljeve nacionalizma kao ideologije. Ona nije pokazala sposobnost, ističe Smith, oko rješavanja pitanja kulturalnog identiteta, kolektivnog pamćenja i domovine, etničke prošlosti, autentičnosti i sudbine, ili čak ekonomske autarkije i nacionalnog jedinstva" (2001.: 95). Ova tvrdnja jasno pokazuje koliko je složen odnos između države i nacije i njihova sjedinjavanja u koncept političke zajednice. Bez obzira na to što mi doista možemo misliti pod pojmom političke zajednice, činjenica jest da danas pod tim pojmom podrazumijevamo suvremenu nacionalnu državu.

Globalizacija je okrnjila mnoge attribute nacionalne države, ponajprije njezin suverenitet. Međutim, globalizacija je istodobno aktualizirala pitanje identiteta na nekoliko načina. Ona je pokrenula pitanje politike identiteta i politike priznavanja tih identiteta unutar postojećih nacionalnih država, ali je istodobno i pokrenula procese ekonomskih i političkih integracija i reintegracija. Stvaraju se ekonomske i političke makroregije. Među njima Europska unija zauzima istaknuto mjesto. To, dakako, otvara pitanje legitimacije postojeće političke zajednice (nacionalne države) u kojoj jačaju zahtjevi prema politici identiteta i priznavanja kulturalnih razlika, ali i pitanje legitimacije novih transnacionalnih političkih zajednica (unija, regija i sl.). Problem nije jednostavan i ne može se reducirati na simultano postojanje više identiteta. To nije samo psihološko pitanje (osjećanje pripadanja i vezanosti), nego i političko (organizacije vlasti kao moći i institucija odlučivanja i posredovanja te moći). Svaka politička zajednica mora uključiti više kriterija, kao što su teritorij, stanovništvo, vlast. Međutim, ona mora uključiti i pitanje identiteta. I tako problem postaje iznimno složenim. Vlast, odnosno vladavina, može biti čak demokratska, ali ona ne može iz sebe same riješiti problem legitimacije političke zajednice. U više svojih radova Kymlicka dolazi do zaključka kako iskustvo zapadnih demokracija "uči da institucionalizacija i konsolidacija liberalno-demokratskih normi ne reducira značenje etnokulturalnih identiteta u društvu" (Kymlicka, *Habitus*: 45). Liberali su, naime, vjerovali da su etnokulturalni problemi nusprodukti neriješenih ekonomskih problema, ili vladavine prava i sl. Ako se, dakle, riješe problemi demokracije i prava, onda više neće biti mogućnosti za etnokulturalnu mobilizaciju ljudi u suvremenom društvu, tj. tada će politička mobilizacija etnokulturalnih identiteta nestati. Kymlicka tvrdi kako mi sada vidimo "da su ovakva predviđanja bila pogrešna". Nema dokaza, da će "učinci demokracije, ekonomski prosperitet i osobna tolerancija voditi do nastajanja etnokulturalne mobilizacije". Naprotiv, "etnokulturalni su se zahtjevi na Za-

padu intenzivirali unatoč tomu što su se ti ciljevi ostvarili” (46). To je, dakle, lekcija koju je Zapad morao naučiti.

Nema sumnje da je globalizacija otvorila potrebu za raspravom o političkoj zajednici kao pretpostavci odgovarajućega političkog poretka i političkog autoriteta. Ona je također pokrenula i pitanje legitimacije političke zajednice. Znamo, primjerice, da Weber o tome nije raspravljao, jer je njegov interes bio primarno za legitimaciju političkih autoriteta. A. Birch, primjerice, misli kako izazov legitimaciji političke zajednice postoji zbog nedostatka “kongruencije između zajednice, teritorija i vlade” (Birch, 2002.: 6). Tako, na primjer, ima dosta etničkih skupina u svijetu (Kurdi u Iraku i Turskoj, Sikhi u Indiji, neke skupine u Europi, itd.) koje postojeće političke zajednice smatraju nelegitimnima. Isto su mislili Srbi u Hrvatskoj početkom devedesetih godina 20. stoljeća u vrijeme hrvatskog osamostaljivanja. Bosna je za to izrazit primjer jer njezina tri naroda (Hrvati, Srbi i Muslimani) ni danas ne mogu jasno dokučiti svoje političko zajedništvo, osim činjenice da je Bosna fiktivna država u kojoj žive tri zasebna naroda. Logika pravne države, demokracije i građanskih prava očito nije dostatna za konstituciju pojma političke zajednice. Za to je potreban nacionalni identitet. Kymlicka je veoma argumentirano pokazao kako korpus “zajedničkih vrijednosti” (na primjer, vjerovanje u jednakost i pravednost, vjerovanje u konzultacije i dijalog, vjerovanje u prilagodljivost i toleranciju, vjerovanje u slobodu, mir i nenasilnu promjenu itd.) “nije dostatan za društveno jedinstvo”. Neke nacionalne grupe mogu dijeliti iste vrijednosti i iste principe pravde, ali to nije dovoljan razlog za njihovo udruživanje ili ostanak u istoj državi. Što je onda potrebno, pita se on, za društveno jedinstvo? Njegov je odgovor eksplicitan: “Izgleda da je zaboravljeni sastojak ideja o *zajedničkom identitetu*. Zajednička koncepcija pravde u političkoj zajednici ne dovodi nužno do zajedničkog identiteta, a kamoli do zajedničkog građanskog identiteta koji bi zamijenio suparničke nacionalne identitete. (...) Ono što Amerikance drži na okupu jest, unatoč nedostatku zajedničkih vrijednosti, činjenica da imaju zajednički identitet kao Amerikanci. Nasuprot tome, Šveđane i Norvežane razdvaja, unatoč zajedničkim vrijednostima, nedostatak zajedničkog identiteta” (Kymlicka, 2002.: 217-218). Ovim je stavom Kymlicka zapravo iskazao kritički odnos prema Rawlsovoj koncepciji političkog liberalizma. Miller također ističe važnost nacionalnog identiteta kao osnovice zajedničkog identiteta, te vjeruje kako nacionalni identitet ne nastaje slučajno. Njegova je teza da nacionalni identitet nastaje kao produkt duge međugre među različitim grupama koje se natječu za moć, ali jednom uspostavljen omogućuje masama da djeluju zajedno kao građani. Ovdje je test uzaludna potraga za demokratskom državom bez zajedničkoga nacionalnog identiteta. Stvarne su multinacionalne države održavane zajedno samo silom (bivši SSSR, SFR Jugoslavija, bivša carstva) (Miller, 2000.: 88).

O tome što politička zajednica jest i koji su problemi njezina modernog poimanja, svjedoči i knjiga francuske politologinje Dominique Schnapper. Ona se zalaže za zajednicu građana u okviru moderno izgrađenoga političkog društva u kojemu su ljudska prava osnova ljudskog zajedništva, ali i precizno uviđa da “rastakanje nacionalne povezanosti preko prava građanstva u Zapadnoj Europi nosi opasnost da još više oslabi društvena povezanost” (Schnapper, 1996.: 269). Njezina je teza jasna: “Sudjelovanje u istom ekonomskom i društvenom sistemu nije dovoljno da ujedini ljude”. Iako se zalaže za modernu političku zajednicu građana sa svim poznatim ljudskim pravima, ona ipak točno uviđa temeljni politički problem modernih demokracija i integracija: “Strasti i

emocije prožimaju, natapaju suvremena demokratska društva kao i sva druga (...) Nije dokazano da demokratska nacija može i dalje racionalističkom težnjom prava građanstva kontrolirati neizbježne sukobe što ih izaziva podjela resursa u nekoj produktivističkoj demokraciji (...) ni, s druge strane, kontrolirati postupke nadahnute osjećajima pripadnosti ili poistovjećivanjem s etničkim zajednicama. Nije dokazano da ona i dalje može osigurati društvenu povezanost". Ona uočava kako slabljenje nacionalne države, što je posljedica europske građevine, "može povući i slabljenje demokracije" (269, 277, 269). Nije li zato nacija kao politička zajednica uvjet i same demokracije? Dokle mogu ići posezanja u takvu političku zajednicu, a da ne dovedu u pitanje mogućnost istinske demokracije? Ovdje treba istaknuti upozorenje kako demokracija, prema uvjerljivim tvrdnjama komunitaraca, "pretpostavlja egzistenciju identiteta sa zajednicom" (Thompson, 1998.: 193). Jer, ako ovaj identitet ne postoji, onda nema razloga da pojedinci osjećaju obvezu prihvatiti odluke političkih autoriteta.

Dahl kao jedan od najpoznatijih teoretičara demokracije, bez imalo krznanja naglašava važnost svijesti o "zajedničkom nacionalnom identitetu i o zajedničkim ciljevima i vrijednostima za održavanje federalne zajednice" (Dahl, 2000.: 157). Tu ponajprije misli na države kao što su SAD, Velika Britanija, Kanada i druge. Mnogi cijenjeni politolozi misle kako politička moć, politički autoritet i političko odlučivanje neće biti uspješni i socijalno integrativni procesi ako u novim političkim konglomeracijama (regionalnim asocijacijama) izostane pojam zajedničkoga – političkog identiteta – zapravo političke zajednice. Da bi se mogle prevladati određene napetosti između nacionalne države i, primjerice, Europske unije (EU), bit će potrebna, "politička kultura koja će pružiti potporu posve određenim institucijama – takva bi potpora doista mogla biti neophodna" (Dahl, 2000b: 119). Međutim, ističe Dahl, proces je stvaranja takve političke kulture dugotrajan. Osim toga, da bi političke odluke mogle biti svima prihvatljive, bit će potrebno izgraditi neku vrstu zajedničkog identiteta, koji će biti ekvivalentan zajedničkom identitetu u postojećim demokratskim zemljama. Da je tomu tako, svjedoči i primjer Bosne. To je danas zemlja bez zajedničkog identiteta, a bez toga je nemoguće politički integrativno odlučivati. Kymlicka je jasno pokazao da bez zajedničkoga građanskog identiteta neće biti lako održavati zdravu demokraciju. On je precizan: "U društvu u kojem ne postoji zajednički građanski identitet koji povezuje ili transcendiraju različite grupne identitete, politika će vjerojatno biti reducirana na puki *modus vivendi* među grupama koje se jedva toleriraju, a kamoli kooperiraju" (Kymlicka, 2000.: 35). Problem je, međutim, u tome kako doći do toga zajedničkog građanskog identiteta u kontekstima etničkih, regionalnih, religioznih i drugih identiteta. Thompsonova ponovo upozorava da kozmopoliti moraju voditi računa o političkoj zajednici, jer će politička realizacija kozmopolitskih vrijednosti zahtijevati da se pojedinci "identificiraju s transnacionalnom zajednicom na način koji se dosad nije dogodio" (1998.: 193).

Dahl misli da će to biti gotovo nemoguće postići na razini demokratizacije međunarodnih organizacija. Ako se tim zahtjevima ne udovolji, na koji način donositi međunarodne odluke? On predviđa da će one biti "rezultat pogađanja između političkih elita – predsjednika država i premijera, ministara, diplomata, članova vladinih i nevladinih birokracija, poslovnih ljudi i sl." (Dahl, 1998.: 120). Svoje izlaganje o tome zaključuje kako bi bilo krajnje problematično nazvati političku praksu međunarodnih sustava "demokratskom", iako demokratski procesi mogu povremeno odrediti vanjsku granicu ponašanja političkih elita i njihova dogovaranja. O problemu demokratizacije Europske

uniije postoje ozbiljni radovi, a među njima je svakako vrijedan Schmitterov rad u kojem se pita je li moguće demokratizirati Euro-zajednicu (*Euro-polity*)? Na temelju sustavne i argumentirane analize on zaključuje kako pretpostavlja da je proces europske integracije nepovratno prešao prag međudržavnih odnosa (*intergovernmentalism*), ali je još “daleko od postizanja one “nužne” koincidencije teritorijalnog i funkcionalnog autoriteta koji je temelj državnosti (*stateness*) – da ne spominjemo eluzivniju karakteristiku zajedničkog identiteta koji je temelj nacionalnosti (*nationhood*) (Schmitter, 1998.: 34).

Birch uvida kako neki teoretičari s pravom tvrde da je kapitalistički sustav bio legitimiziran od strane radnika liberalno-demokratskom državom (demokracijom i njezinim institucijama) – što je u biti točno. Naglašava kako u modernim demokratskim društvima država regulira gotovo sve aspekte javnog života (osigurava usluge za sve građane i troši gotovo pola nacionalnog proizvoda). U takvim je uvjetima prirodno da svi dijelovi zajednice moraju osjećati kako imaju neki utjecaj na vladine odluke, ako će oni podržavati vladinu politiku i dobrovoljno kooperirati u političkom procesu. Birch jasno precizira da “moderna država ovisi o kooperaciji njezinih građana” i naglašava kako je ovo “centralni fakt političkog života” (Birch, 2002.: 66). Smatramo, međutim, da se takva kooperacija ne može ostvarivati bez prepoznatljive političke zajednice, a modernu je političku zajednicu, u kojoj ne bi bilo “demokratskog deficita”, teško zamisliti bez nacije i odgovarajuće nacionalne države. Čini nam se da je danas vrlo upozoravajuća jedna Rousseauova misao: “u svakom političkom tijelu postoji jedan maksimum snage koji ne bi trebalo premašivati, a koji se često premašuje kako bi se ojačalo” (Rousseau, 1978.: 120). Supranacionalne integracije bi o tome morale voditi računa, bez obzira na kontroverzije oko njegova poimanja demokracije. Zar ovu Rousseauovu misao na svoj način ne ponavlja i Miller kad tvrdi da nijedna socijalna praksa temeljena na reciprocitetu (tj. na izvršavanju građanskih obveza, na demokraciji) “neće preživjeti kad jednom ‘švercanje’ (*free-riding*) premaši izvjesnu minimalnu točku?” (Miller, 2000.: 88). Dakako, Miller u tome nije jedini. Teško bi bilo navesti mnoge koji upozoravaju na ograničenosti ekonomske teorije demokracije i različitih varijanti teorije racionalnog izbora.

Bez političke se kooperacije građana ne može ostvarivati demokracija, kao ni građanska politička kultura. Neki autori ispravno zapažaju da politička obveza građana (obveza poštovanja zakona i autoriteta vlasti) ne proizlazi iz zakona kao takvih, ni zbog države, nego zbog kooperirajućih članova političkog društva. Tako Dagger shvaća političku zajednicu kao kooperaciju građana radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva i reciprociteta. Međutim, ako ljudi pogrešno shvaćaju svoju obvezu – prema državi, a ne prema sugrađanima – onda i sam kooperativni pohvat postaje ugroženim, jer tada oni ne opažaju kako imaju obvezu preuzeti svoj dio tereta u kooperativnom pothvatu. Ljudi često imaju iluzije da beneficije dobivaju od države kao apstrakcije, a ne iz kooperativnog pothvata svih građana, pa otuda i pogrešna percepcija njihove političke obveze (Dagger, 1997.: 78). Upravo zato treba kultivirati želju za sudjelovanjem u kooperativnom pothvatu. Jasno je kako političku kooperaciju ljudi mogu ostvarivati samo u političkoj zajednici u kojoj svi prihvaćaju politički identitet te zajednice. Nije slučajno da je upravo prema istraživanjima Almonda i Verbe politička kooperacija specifično nacionalna dimenzija politike, dimenzija građanske političke kulture koja nije ovisila u istraživanim zemljama o obrazovnim i drugim socijalnim atributima. To je specifično nacionalna dimenzija političke kulture, određena nacionalno-političkim stilom pojedine države.

Socijalnu je pravdu nemoguće ostvarivati u zajednicama u kojima građanima manjka osjećaj zajedničkog identiteta koji bi transcendirao partikularnosti njihovih grupnih identiteta. Smatramo, naime, da je nacionalni identitet ključan za takvo zajedništvo. A on se ne može održati bez nacionalne države. Held ispravno zapaža kako je nemoguće “ukloniti državu-naciju kao središnju točku odnošenja ...” iz analize globalizacije i demokracije (Held, 1990.: 331). To tvrdi Held, kao najvažniji teoretičar kozmopolitske demokracije. On jasno uočava kako su napetosti između zahtjeva za nacionalnim identitetom, vjerskom pripadnošću i državnim suverenitetom, s jedne, i međunarodnim pravom, s druge strane, još uvijek upadljive i “nije jasno kako će biti riješene” (1997.: 260). Iznimno je dobru analizu odnosa nacionalizma, globalizacije i demokracije dao američki politolog Lakoff. Nakon sustavne analize odnosa nacionalizma i demokracije on zaključuje kako demokratske države-nacije ostaju najboljim posrednicima između integracije i odvojenosti, modernizma i tradicije, jer je temeljna postavka demokracije u svim njezinim oblicima kako bi vlada trebala biti odgovorna onima kojima se vlada. U sve povezanijem svijetu, oblici vlasti koji nadilaze državu-naciju u nekim su aspektima nužni, ali ne mogu biti odgovorni mnoštvu skupina čije bi interese trebali zastupati. Zbog demokratskih vrijednosti, ističe Lakoff, te poboljšanja djelotvornosti i stabilnosti, političke jedinice sa stvarnom vlašću moraju održati povezanost s građanima kako bi osigurali njihovu odgovornost, premda se poduzimaju suradničke mjere među državama-nacijama za zadovoljenje zajedničkih potreba. Lakoff zaključuje kako bi moderni svijet morao voditi računa o povijesnim lekcijama oko “neumjerene političke integracije”, te bi dobro učinio kad bi ujedinio integraciju s nezavisnošću, univerzalna pravila s odgovornošću i raznovrsnošću u obliku umjerenoga političkog nacionalizma (tj. autonomijom nacionalne zajednice), prožetog i obuzdanog demokratskim idealima (Lakoff, 2000.: 82). Iz ove je analize lako uočiti bit demokratske politike, a to je politička odgovornost građana prema izabranoj vlasti, te politička odgovornost političkih elita prema izbornom tijelu. Tu odgovornost nije moguće ostvariti u punoj mjeri bez posredovanja nacionalne države. Drugim riječima, pokušaji nadilaženja nacije kao moderne političke zajednice, bez obzira na promjene u sadržaju i značenju nacionalnog identiteta, u konstituiranju supranacionalnih političkih jedinica, uvjereni smo, da bi rezultirali ozbiljnim konfliktom i neuspjehom. Lakoff, dakle, kao i Held, a to su činili i mnogi drugi, naglašava pitanje političke odgovornosti, tj. recipročne odgovornosti građana i elita, u samoj konstituciji demokracije. A čini se da tu odgovornost, jer ona nije samo politička vrlina, nije moguće postići bez političke zajednice.

Problem širih političkih integracija pod utjecajem globalizacije, koja nameće sve oštriju konkurenciju, jako je vezan za pitanje javne političke odgovornosti. Kako je javna odgovornost bit demokracije, na što upozorava i Birch, transfer autoriteta nad ekonomskim problemima od nacionalnih vlada na internacionalne institucije izgleda da proizvodi “demokratski gubitak”, a demokratske se teorije još nisu razvile da bi to opravdale. Različite međunarodne političke mreže ne mogu zamijeniti reprezentativne nacionalne parlamentarne demokracije. Birch upozorava kako svijet ima sve veći broj transnacionalnih grupa za pritiske koje artikuliraju interese i zahtjeve, čak i ideale, ali nema izgleda za transnacionalne političke stranke koje bi agregirale te interese, a kamoli globalne izbore za legitimaciju mogućih odluka. On je veoma realističan u zaključku da globalizacija gura prema kompleksnijim političkim aranžamanima, nego što su bili poznati u okvirima nacionalnih država. Proces je, međutim, promjenljiv, nesiguran i kon-

troverzan, a proći će možda i stoljeća da bi se moglo govoriti o novomu svjetskom poretku. Globalizacija je, nesumnjivo, učinila svijet politike složenim i otvorila pitanje o integralnoj teoriji demokracije, države, građanstva i identiteta. Nema sumnje da to utječe na stvaranje nove demokratske političke kulture – kulture tolerancije, participacije, svijesti o ljudskim pravima itd. Ali to otvara i pitanje legitimacije političke zajednice.

S koje god pozicije promatrali bit demokracije – s pozicije političke kooperacije, političke odgovornosti i obveze, s pozicije ljudskih prava (jer prava jednih odmah podrazumijevaju odgovornost drugih), činjenica jest da ona podrazumijeva koncept političke zajednice koji je danas još uvijek neodvojiv od koncepta nacionalne države, tj. nacije kao političke zajednice, i nema izgleda da iz današnje perspektive možemo zamisliti neku supranacionalnu političku jedinicu koja bi isključila naciju kao političku zajednicu. To je bit našega izlaganja. Ovdje se u cjelini slažemo s mišljenjem Hirsta koje je iznio u dijalogu s Heldom o problemu globalizacije. Hirst prvo konstatira da je realna demokracija iznad nacionalne države, na globalnoj razini, izvan političkog horizonta. On tvrdi kako demokracija za svoj opstanak od građana zahtijeva odanost demokratskim vrijednostima. Ona zahtijeva “veliku socijalnu i kulturalnu homogenost” za uspješno funkcioniranje, a “svijet je duboko podijeljeno društvo, podijeljeno vrijednostima i materijalnim interesima” (Hirst/Held, 2002.: 21). Prema tome, pravo mjesto za demokraciju i njezine mogućnosti je nacionalna država, a sve je ostalo u međunarodnoj organizaciji i suradnji izvedenica ili dopuna njezinih kapaciteta.

Problem političke zajednice može se promatrati iz pozicije teorija slobode, tj. iz pozicije “negativne” i “pozitivne” koncepcije slobode. A. Birch upozorio je kako nije opravdano nijekati liberalnu koncepciju “negativne” slobode kao djelovanja bez ograničenja, što podrazumijeva pravnu zaštitu i sigurnost građana. Takva sloboda je nužnost. Međutim, koncept “pozitivne” slobode, koji označava djelovanje “za nešto” (slobodu “za”) uvijek je djelovanje prema nekoj svrsi, pa je takav koncept po sebi dvosmisleniji, a njegovo značenje pokreće kompleksne probleme oko “pitanja političke zajednice” (Birch, 2002.: 130). Ovaj koncept slobode svakako pokreće pitanje odnosa između pojedinca i zajednice, između individualnih interesa i općeg dobra. Na tome se sukobljavaju liberalne i komunitarne teorije, liberalizam i republikanizam. Ovdje je važno jedno Heldovo zapažanje o tome kako globalizacija u područjima komunikacija i informacija nije ni izbliza dovela do “osjećaja zajedničkog ljudskog cilja, interesa i vrijednosti, nego je poslužila jačanju osjećaja identiteta i razlike, potičući još više “nacionalizaciju” u politici (Held, 1997.: 319). A. Birch o tome govori kao o velikim paradoksima svjetske, odnosno globalizacijske politike. Naime, on uočava da rast supranacionalnih i internacionalnih institucija, korporacija i pokreta prema svjetskom sustavu pravde predstavlja ostvarivanje humanističkih i prosvjetiteljskih racionalističkih ideala, ali istodobno imamo “nastupanje etničkih i religioznih konflikata” (Birch, 2002.: 53). To je prvi veliki paradoks globalizacije: pojačava se tenzija između racionalističkoga i osjećajno-vrijednosnog u djelovanju i povezivanju ljudi i naroda.

Drugi se paradoks više odnosi na relaciju makroregionalnih organizacija i postojećih nacionalnih država, jer se provlači ideja kako će makroregionalne ekonomske i političke tvorevine rješavati velike probleme (produkcije, trgovine, obrane i sl.), a nacionalne države one manje probleme (etničke i kulturalne). Tako bi ispalo da će supranacionalne “vlade” birokrata i sudaca biti zadužene za “velike probleme”, a nacionalne vlade za

“manje probleme”, što je drugi paradoks globalizacije i integracije. Kako riješiti te paradokse, teško je predviđati. Međutim sigurno jest to da se globalizacija događa, integracije se nastavljaju, tenzije postaju sve složenijima, a paradoksi ostaju. Problem nije u procesima, jer ih ne možemo zaustaviti, iako ih možemo kontrolirati i kanalizirati. Problem je, dakle, u granicama ili kritičnim točkama navedenih paradoksa. Tako je, na primjer, demokracija uz ostalo vladavina većine, ali paradoksi nastaju kad na lokalne izbore iziđe samo 10% birača koji odlučuju u ime svih. U stvari, kad govorim o granicama paradoksa globalizacije, onda govorim o problemu slične vrste.

Konačno, kad je riječ o pitanju političke zajednice, upozorit ćemo na dva suprotstavljena shvaćanja. Tako, na primjer, Rawls, čak i nasuprot liberalnim klasicima (Locke, Kant, Mill), gradi svoju koncepciju političkog liberalizma, među ostalim, upravo na samoj kritici mogućnosti političke zajednice. Cilj njegova političkog liberalizma jest stabilno i pravedno društvo unatoč činjenici da su njegovi slobodni i jednaki građani duboko podijeljeni suprotstavljenim pa čak i “nespojivim vjerskim, filozofskim i moralnim doktrinama” (Rawls, 2000.: 119). Rawls je uvjeren kako njegova koncepcija političkog liberalizma može odgovoriti takvim izazovima. Dakako, uistinu je velik izazov izgraditi zajedničku, svima prihvatljivu, političku koncepciju na pretpostavkama čak nespojivih “zajednica”. Rawls, dakle, kreće obratnim putem, koji proturječi i samoj povijesti. Prvi uvjet za to jest odricanje od koncepta političke zajednice. Političke se zajednice treba odreći, kaže Rawls, ako se pod takvom zajednicom misli na političko društvo ujedinjeno na potvrđivanju iste obuhvatne doktrine, kako su to mislili Locke, Kant, Mill i drugi. Njegova koncepcija političkog liberalizma, u kojoj dominira pravednost kao pravičnost dobro uređenog društva, napušta ideal političke zajednice na temelju neke obuhvatne doktrine dobrog života i shvaća društvo kao “mnoštvo zasebnih pojedinaca ili zasebnih udruga koje kooperiraju samo zato da bi slijedile svoju osobnu korist ili korist dotične udruge ne posjedujući nikakve zajedničke krajnje ciljeve” (180). Rawls tako zapravo zastupa tezu o političkom sustavu bez političke zajednice. To je uistinu nešto potpuno novo. Možda mu je upravo zato potreban pojam “vela neznanja”. Nema sumnje da Rawls u krajnjoj liniji zastupa instrumentalnu prirodu politike i legitimacije političkog poretka. Jasno je pak da su suvremena demokratska društva liberalna i po tome što uvažavaju fakat pluralizma. Međutim, očito je da i Rawls razvija koncepciju političkog liberalizma u kojoj stoji, kako bi rekla Chantal Mouffe, tipična liberalna iluzija o “pluralizmu bez antagonizma” (Mouffe, 1996.: 247). Ja bih rekao da Rawls antagonizme ostavlja u sferi obuhvatnih doktrina kao sferama privatnog djelovanja. Ona tome dodaje mišljenje kako je nijekanje potrebe za konstrukcijom kolektivnih identiteta i samo shvaćanje demokratske politike isključivo u okvirima borbe mnoštva interesnih grupa ili manjina za obranu njihovih prava isto što i ostati “slijep za odnose moći” (247). Način na koji Rawls zamišlja svoj politički liberalizam kao “preklapajući konsenzus” o principima pravde, jasno pokazuje, kako ističe Mouffe, da je u njegovoj koncepciji dobro uređenog društva politika eliminirana. Politika je ovdje reducirana na racionalno i razložno ponašanje pojedinaca koji kao takvi mirno slijede svoje osobne interese i koriste. Oni kao takvi samo kalkuliraju, a ne vrednuju svoje odnose. No, bez obzira na sve moguće kritike Rawlsove koncepcije političkog liberalizma, ostaje činjenicom da je on razdvojio političko od kulturalnog područja, javno od privatnoga, te i na taj način razradio koncepciju “liberalne utopije”.

Zanimljivo je, međutim, da je D. Easton pojam političke zajednice pretpostavio ostalim jedincama političkog sustava – političkom režimu i autoritetima vlasti. Politička je zajednica, prema njegovu mišljenju, uvjet za ostale jedinice političkog sustava. Rawls tome pristupa drukčije – on političku zajednicu ne pretpostavlja političkom poretku, nego svoj oblik političkog poretka (politički liberalizam kao oblik “preklapajućeg konsenzusa” o principima dobro uređenog društva za kooperaciju jednakih i slobodnih građana) izvodi iznad kulturalnih (religijskih, moralnih ili filozofskih) koncepcija dobrog života. Uvjeran je da takva politička koncepcija može osigurati društveno jedinstvo na drukčiji način. No, o tome ovdje samo toliko. Moglo bi se reći da se Rawls previše pouzdao u racionalističku koncepciju pravednosti motiviranu racionalnim samointeresom i razložnim prosudbama o tome što je dobro za svakoga pojedinačno i za sve zajedno. Da bi se ostvarilo političko jedinstvo, razložne osobe koje priznaju pravedne uvjete kooperacije u toj svojoj razložnosti moraju prihvatiti tzv. “terete suđenja” kako ne bi došlo do sukoba između različitih obuhvatnih doktrina u društvu. Ovo nije mjesto za sveobuhvatnu elaboraciju Rawlsove političke koncepcije liberalno uređenog društva, ali se lako možemo složiti s tezom Torresa kad kaže da je centralni problem liberalnih koncepcija “nedostatak historijsko-strukturalnih analiza (...) u kapitalističkom društvu; zao bilazi se problem dominacije i eksploatacije ...”. On zastupa tezu da je teorija države koja ne uzima u obzir “prirodu i distribuciju moći u društvu ozbiljan problem” (Torres, 1998.: 37). U cjelini, Rawls društveno jedinstvo zamišlja kao nešto što “proizlazi iz preklapajućeg konsenzusa oko političke koncepcije pravednosti koja je prikladna za ustavni režim” (Rawls, 2000.: 180). Miller je temeljito kritizirao takvu racionalističko-univerzalističku koncepciju pravednosti i političku koncepciju društva. To je, između ostalog, učinio analizom globalizacije ljudskih prava. Prvi zahtjev globalne pravde jest, kaže on, da se napravi lista temeljnih ljudskih prava, tek se onda može opravdati ovu listu na doista kulturalno-neutralan način, a ne samo kao izvoz zapadnih liberalnih vrijednosti. Miller, naime, smatra kako je upravo istinski izazov tu listu opravdati kao “kulturalno neutralnu”. To bi se također moglo prigovoriti Rawlsovu političkom liberalizmu kao preklapajućem konsenzusu”.

Možemo, konačno, zaključiti da je određeni oblik političke zajednice nuždan za demokratsku političku kooperaciju slobodnih i jednakih građana. Ako je, pak, socijalizam bio sustav “političke zajednice” bez građana, onda se za politički liberalizam, bez obzira na njegove pozitivne političke i teorijske učinke, može reći da je poredak pojedinaca (“apstraktnih građana”) bez odgovarajuće zamisli o političkoj zajednici. Prvi je poredak doživio propast, a drugi izaziva napetosti i konflikte; jedan od najopasnijih izvora takvih napetosti jest onaj vezan za etničko i nacionalno određenje i samoodređenje. Jer, centralno u ideji nacionalnosti nije, kao u demokraciji, “individualna volja”, tj. pristanak ljudi, “nego individualni identitet” (Miller, 2000.: 37). Članstvo u nacionalnoj zajednici uključuje identificiranje s javnom kulturom koja je eksternalna svakome od nas pojedinačno. Nacionalni je identitet, dakle, dio javne kulture koja uvjetuje taj identitet i lojalnost zajednici. Prema tome, političku zajednicu ne možemo birati, ali poredak možemo. Problem legitimiteta političke zajednice, kako je na to upozorio Birch, proizlazi iz nesuglasja između granica zajednice, teritorija i vlasti, a ne iz nesuglasja oko apstraktnih individualnih prava ili klasnih nejednakosti, spolnih razlika ili koncepcija demokracije. Dakle, problem legitimacije političke zajednice pojavljuje se, ponajprije, zbog nesuglasja između etničkog ili nacionalnog identiteta, teritorija i vlasti, a ne zbog razlika u

poimanju političke koncepcije pravednog društva. Globalizacija pojačava osjećaje nacionalnog identiteta, kao i potrebu za izvjesnim integracijama, a to može dovesti do novih sukoba, frustracija i neizvjesnosti. Građani to već osjećaju na vlastitoj koži.

Globalizacija i legitimacija poretka

Nema sumnje da globalizacija na određeni način utječe i na problem legitimacije samoga političkog poretka, tj. demokracije kao oblika vladavine. Neki autori misle kako je završetak hladnog rata padom Berlinskog zida, te kolapsom komunističko-socijalističkog sustava, označio i završetak ideološke borbe za legitimaciju demokratskoga političkog poretka (Fuchs/Klingemann, 1995.: 1-23.) Tako, zapravo, dolazimo do gledišta kako će ubuduće politička legitimacija demokracije kao poretka (režima) ovisiti o ekonomiji, a ne ideologiji, tj. o gospodarskom rastu i zadovoljavanju naraslih ekonomskih očekivanja građana, a ne o vrijednostima demokracije po sebi. Tako se zapravo razvija ekonomska teorija demokracije i njezine legitimacije. To bi, pak, bio kraj ideološke legitimacije demokracije, te traganje za novim objašnjenjima političke legitimacije. Ovdje, dakako, ne možemo analizirati sve te mogućnosti, nego ćemo upozoriti na nekoliko pitanja.

Prvo ćemo upozoriti na ono što je Dahl primijetio u jednom svom članku – riječ je o jednom paradoksu demokracije koji proizlazi iz činjenice, zapravo iz mnogih istraživačkih nalaza u svijetu, da u posljednje vrijeme (otprilike od devedesetih godina 20. stoljeća) velika većina ljudi u razvijenim i tranzicijskim demokracijama vjeruje da je demokracija najbolji oblik vladavine, a da, unatoč tomu, imaju znatno niže indekse zadovoljstva načinom funkcioniranja demokracije u svojim zemljama. Ljudi, dakle, vjeruju u demokraciju, a istodobno su nezadovoljni načinom njezina funkcioniranja. Iz toga, pak, proizlazi kako ljudi vjeruju da je nešto dobro unatoč tomu što ne funkcionira dobro. Dahl je tu činjenicu odredio kao paradoks demokracije (Dahl, 2000.: 35-40).

Upravo je ta činjenica potaknula politologe na daljnja istraživanja problema političke legitimacije. Čini se da su došli do spoznaje o tome kako legitimaciju treba istraživati na razini konkretnih (iskustvenih) evaluacija djelovanja sustava, a ne više toliko na razini ideala; zapravo istraživanje se pomiče prema učincima sustava. Postavlja se, naime, pitanje, koliko sustav svojim djelovanjem zaslužuje potporu građana. Tako se čini da se problem legitimacije pomiče s normativnih aspekata poretka (načina vladanja) na *učinke* vladanja. Pomicanje ide od zakonitosti djelovanja na učinke (*output*) djelovanja. Prema tome, istraživanje se političke legitimacije političkog poretka pomiče s normativnog na instrumentalno djelovanje sustava. Izgleda da građane, barem one u razvijenim demokracijama, manje zanima sam poredak i ispravnost njegova funkcioniranja, a više ih zanima njegova učinkovitost u zadovoljavanju njihovih potreba, zahtjeva i očekivanja. Upravo je to razlog što su se politolozi usmjerili na istraživanje učinaka sustava i njegovih jedinica (poretka, institucija i autoriteta).

Stvari, međutim, nisu tako jednostavne kao što na prvi pogled izgledaju. Tako se, na primjer, Dennis i Owen pitaju kako to da u SAD-u građani pokazuju povećano nepovjerenje u političke djelatnike, cinični su prema politici i vladi, uključujući većinu glavnih institucija i procesa, unatoč činjenici da postoje objektivni ekonomski indikatori (kao

što su porast produktivnosti, realnih prihoda *per capita* itd.). Iako žive sve bolje, građani su sve nezadovoljniji. Zato se postavlja pitanje, barem za SAD, može li se potpora građana političkom poretku i njegovim jedinicama objasniti ekonomskom teorijom demokracije, racionalnim izborom, utilitarno. O tom pitanju postoje veliki prijevori. Spomenuti autori ne prihvaćaju političko-kulturalni pristup (postmaterijalizam, socijalni kapital) u objašnjavanju građanske potpore sustavu. Njihova je teza da izvore nezadovoljstva građana politikom i vladom treba tražiti u njihovim iskustvenim percepcijama političkog procesa i u načinima *reprezentacije*. Oni smatraju da ni ekonomski faktori ni politička kultura ne mogu objasniti razine nezadovoljstva političkim sustavom. Plauzibilno alternativno objašnjenje jest da se građani ne osjećaju dovoljno reprezentiranim od agenata vlasti i da veze koje olakšavaju reprezentaciju više ne funkcioniraju efikasno. Oni su istraživali potporu trima jedinicama političkog sustava – potporu režimu, političkoj zajednici i oblicima neposredne demokracije, te izvore te potpore. Njihovo je istraživanje pokazalo da je odnos građana prema političkim strankama u SAD-u ključan za njihovo vrednovanje režima. Odnos građana prema politici i vladi posredovan je njihovim odnosom prema političkim strankama i opažanjem kako te stranke reprezentiraju njihove interese i očekivanja. Za potporu režimu ključno je to da građani osjete kako su njihovi pogledi i interesi dobro reprezentirani kroz postojeći stranački sustav, te da institucije vlasti (predsjednik, Kongres itd.) postižu dobre učinke. Zanimljivo je, pak, to da je varijabla “političkog kapitala” (glasovanje na izborima, te aktivnost u strankama i interesnim grupama) imala znatan efekt na potporu političkoj zajednici, iako ne i “režimu” (Dennis/Owen, 2001.: 1-23), što govori o tome da različite jedinice političkog sustava imaju, barem donekle, i različite izvore potpore. Buduća bi istraživanja o tome trebala voditi više računa.

Dok ovi autori pokazuju da su političko iskustvo građana s institucijama poretka i osjećaj njihove reprezentacije ključni za odnos prema političkom poretku, drugi smatraju da se potpora može objasniti ponajprije učincima sustava. Postavlja se, naime, pitanje o kojim je učincima riječ – političkim ili ekonomskim? Za odgovor na ovo pitanje važna su istraživanja Mishlera i Rosea o političkoj potpori u različitim vrstama demokracija (stabilnim, tranzicijskim i dr.). Oni su problematizirali i sam pojam potpore. Tako razlikuju pojam realistične potpore aktualnom režimu od idealističke potpore demokraciji kao obliku vladavine. Usto smatraju da mjera zadovoljstva demokracijom nije valjana kao što je njihova realistična mjera funkcioniranja sustava. Njihovo je istraživanje, kao i mnoga druga, pokazalo da je apstraktna (normativna) potpora demokraciji vrlo visoka u svim zemljama s tako različitim oblicima demokracije (kreće se od 85% u tranzicijskim zemljama do 91% u stabilnim demokracijama), dok je realistička potpora (prema njihovim mjernim kriterijima) znatno niža (u tranzicijskim režimima oko 24%, a u stabilnim demokracijama čak 37%). Povjerenje u političke institucije također je nisko (u tranzicijskim zemljama oko 32%, u stabilnim demokracijama oko 40% itd.). Pokazali su, međutim, da povjerenje u državne institucije ne diferencira tako dobro potporu kao realistička potpora režimu (raspon između nekoliko skupina demokracija ovdje je oko 8%), dok je u realističkoj potpori oko 15%.

Ali ovdje je važno objašnjenje izvora različitih oblika potpore. Oni su koristili četiri skupine varijabli (političko naslijeđe: prethodna potpora režimu itd.; socijalnu strukturu: dob, obrazovanje itd.; vrijednosti: tolerancija, politički interes, ideologija itd.; te učinke sustava: razina prihoda, zadovoljstvo osobnim financijama, stupanj slobode u zemlji,

primijećena korupcija, zadovoljstvo vladom, očekivanja od poretka). Zanimljivo je da njihovi rezultati pokazuju kako je realistička potpora aktualnom režimu (poretku) najviše ovisila o tome kako građani procjenjuju učinke samog sustava. Navedene su varijable objasnile čak 30% varijance u realističkoj potpori sustavu, a znatno manje u drugim oblicima potpore (idealističkoj potpori za demokraciju i povjerenje u političke institucije). Oni su zaključili kako u sva tri modela potpore “politički učinci dominiraju, dok su strukture i socijalni utjecaj zanemarivi, a naslijeđe starog režima i aktualni stavovi i vrijednosti imaju intermedijarne efekte” (Mishler/Rose, 2001.: 313). U cjelini su zaključili kako njihovo istraživanje potvrđuje superiornost institucionalnih nad kulturalnim aspektima i objašnjenjima potpore. Socijalna struktura i vrijednosti kao determinante potpore zanemarive su prema dominaciji procjena o ekonomskim i političkim učincima sustava. Od osobitog je interesa dokaz, kažu oni, da je *proces* kojim građani vrednuju režim gotovo isti u svim režimima, bez obzira na znatne razlike među njima. U svim režimima “varijacije u potpori režimu su najčvršće vezane za aktualne ekonomske i političke učinke” (313). Upozoravaju na to da građani možda mogu, ali i ne moraju praviti razliku između vlade i režima, “ali kad prosuđuju režim, vladini uspjesi u osiguravanju ekonomskog prosperiteta, zaštite slobode, i održavanju vladavine prava imaju temeljne efekte” (316). Prema tome, građani sude o režimu uglavnom na osnovu vlastitih iskustava o njegovu političkom i ekonomskom djelovanju u kombinaciji s budućim očekivanjima. Ovo pomno istraživanje uglavnom potvrđuje instrumentalističku teoriju legitimacije: režim je dobar ako (politički i ekonomski) djeluje efikasno i ako ispunjava zahtjeve, interese, očekivanja i nadanja građana. Do sličnog zaključka došli su i istraživači Finkel, Humphries i Opp na osnovi istraživanja razlika u potpori u bivšoj Istočnoj Njemačkoj nakon ujedinjenja. Zaključuju kako se potpora poretku i vladi premješta s ideoloških aspekata (socijalističkih vrijednosti itd.) na učinke sustava: sve će više vrijediti upravo “ekonomski i politički rezultati režima samog, a ne ono što režim “predstavlja” u ideološkim okvirima” (Finkel/Humphries/ Opp, 2001.: 357).

Do istog zaključka dolaze Fuchs i Klingemann. Oni, naime ističu da će legitimacija u zemljama reprezentativne demokracije sve više ovisiti o “outputima” sustava. Oni su sumirali rezultate istraživanja o trendovima u zadovoljstvu s demokracijom u državama zapadne Europe. Pratili su trendove od 1976. do 1994. godine. Zanimljivo je da trendovi pokazuju kako je proporcija zadovoljnih u tim zemljama bila mnogo veća od proporcije nezadovoljnih sve do 1989. godine (Fuchs/Klingemann, 414-444). Tada nastaje promjena: postotak nezadovoljnih znatno premašuje postotak zadovoljnih. To, pak, samo po sebi ne bi značilo ništa osobito, da se takav trend nije dogodio ponajprije zbog njegove povezanosti s padom u ekonomskom rastu i s porastom nezaposlenosti u zemljama zapadne Europe. Nikada, dakle, ti trendovi u zadovoljstvu demokracijom nisu bili tako povezani s ekonomskim učincima sustava. Prije je ta veza bila gotovo beznačajna. To znači da će potpora demokraciji sve više ovisiti o ekonomskim učincima. Tako se čini, iako podatci pokazuju da veza između ekonomije i zadovoljstva demokracijom u svim zemljama nije bila jednoznačna. Takva veza nije postojala u Luksemburgu, Belgiji, Danskoj, Velikoj Britaniji i nekim drugim zemljama, dok je u Francuskoj, Italiji i Njemačkoj bila iznimno jaka. Postojale su i bitne razlike u trendovima zadovoljstva demokracijom, što znači da postoji i specifična razlika u determinaciji zadovoljstva po državama. Fuchs i Klingemann zaključuju da je globalizacija pitanje legitimacije učinila težim te da će ona sve više ovisiti o učincima sustava. Nije, dakle, više problem legitima-

cije u reprezentativnoj demokraciji uopće, nego u demokraciji svake pojedine zemlje. Ona će ovisiti o ukupnom političkom funkcioniranju svake pojedine zemlje, tj. o ukupnim demokratskim učincima svake pojedine države. Zaključak je točan, ali se načini ostvarivanja učinaka ne mogu zanemariti, jer smo prethodno na primjeru američkih istraživanja (Dennis i Owen) vidjeli kako je opažanje reprezentacije bitno za legitimaciju režima.

Istražujući oblikovanje zadovoljstva vladom i učincima režima u Njemačkoj, Cusack je došao do sličnih zaključaka kad je riječ o ekonomskim učincima sustava. Utvrdio je kako je u Zapadnoj Njemačkoj nakon ujedinjenja došlo do konstantnog opadanja zadovoljstva političkim sustavom (vlade i poretka), a u bivšoj Istočnoj Njemačkoj to zadovoljstvo nije doseglo razinu od 50% građana. Utvrdio je da ekonomski uvjeti i vladina politika snažno utječu na zadovoljstvo učincima vlade, a to ima snažan utjecaj na zadovoljstvo političkim režimom u Njemačkoj. To čak više vrijedi za bivšu Istočnu Njemačku nego za bivšu Zapadnu Njemačku. Rezultati su pokazali kako je zadovoljstvo učincima režima više funkcija zadovoljstva učincima vlade u Istočnoj nego u Zapadnoj Njemačkoj. Međutim, ipak je važan jedan podatak koji upozorava da je u Istočnoj Njemačkoj rezerva razine zadovoljstva režimom posve mala (približno oko 5%), dok je ta rezerva u Zapadnoj Njemačkoj čak oko 40%, što znači da bi čak “više od 40% populacije bilo još zadovoljno učincima režima čak i onda kad bi cijela populacija bila nezadovoljna učincima nositelja vlasti” (Cusack, 1999.: 651). Iako je zadovoljstvo učincima režima dosta ovisno o učincima vlade u obje bivše Njemačke, ipak je *rezerva legitimacije* režima bila znatno veća u Zapadnoj nego u Istočnoj Njemačkoj. To, dakako, izaziva napetosti između dvije bivše Njemačke i probleme u njihovoj političkoj stabilnosti, ali upozorava, po mome mišljenju, i na činjenicu kako se ne može ukupna legitimacija poretka (režima) objasniti samo ekonomskim faktorima, nego i političko-kulturalnim. Inače, postoje razlike između zemalja u prevladavajućem obliku legitimacije poretka. Mnoga su istraživanja pokazala, čak i ona iz vremena Almonda i Verbe, sve do naših dana (Fuchs/Klingemann), da u Njemačkoj potpora sustavu ovisi, ponajprije, o ekonomskim učincima vlade, dok u nekim drugim zemljama to nije slučaj. Neka istraživanja pokazuju kako pad u ekonomskim učincima neke zemlje može rezultirati i padom u političkoj legitimaciji, ali taj smjer nije jedinstven za sve zemlje; dok je, primjerice, u Njemačkoj tako, u Velikoj Britaniji nije (Kaase/ Newton, 1995.: 148).

Neki istraživači su, dakle, utvrdili da se zadovoljstvo učincima demokracije ne može objasniti samo ekonomskim i političkim faktorima (uspjesima vlade), nego treba uzeti u obzir i političke institucije i procese u određenoj zemlji. Tako su C. J. Anderson i C. A. Guillory jasno pokazali kako u mnogim zemljama Europe (EU) građani pokazuju dosta visoku razinu zadovoljstva načinom funkcioniranja demokracije u svojim zemljama, ali da postoje i bitne razlike među njima; tako se u Italiji kreće nešto iznad 20%, a Zapadnoj Njemačkoj je bilo više od 80% (iako smo vidjeli da je nakon ujedinjenja prilično opalo). Međutim, oni su pokazali da poslijeizborni status (pobjednički ili gubitnički, tj. pripadanje vladajućoj većini ili opozicijskoj manjini) ima veoma važnu ulogu u tome; gubitnički je status nakon izbora (pripadanje manjini) utjecao na nižu razinu zadovoljstva demokracijom u svim zemljama; prema tome, pobjednički status ima pozitivan utjecaj na zadovoljstvo demokracijom. Usto, što je veoma važno, taj status nije djelovao sam po sebi, nego je bio posredovan institucionalnim aspektima demokracije: većinskim ili konsenzualnim tipom demokracije. Prema Lijphartu, sve se demokracije mogu podi-

jeliti na većinski i konsenzualni tip (Lijphart, 1984.). Većinskom tipu pripadaju demokracije s većinskim izbornim sustavom, a konsenzualnom tipu demokracije s proporcionalnim sustavom itd. Primjerice, Velika Britanija, Grčka i Irska pripadaju većinskom tipu demokracije, a Nizozemska, Belgija i Italija konsenzualnom. Ostale zemlje, kao što su Francuska, Portugal i Njemačka, pripadaju mješovitom tipu.

Zaključci ovih dvaju autora su važni. Oni, naime, konstatiraju kako proučavanje toga što građani misle o političkom sustavu zahtijeva kombinaciju informacija o političkim institucijama te o pojedincima i njihovim stavovima. Nalazi u jedanaest europskih demokracija pokazuju da demografske razlike u stavovima, kao što je evaluacija ekonomskih učinaka i politički interes građana, kao i tip sustava u kojem ljudi žive, sistematski utječu na njihovo zadovoljstvo s demokracijom. Tako rezultati svjedoče o tome da na ljude djeluje “politički kontekst u kojem žive” (Anderson/Guillory, 1997.: 77). Ovaj je podatak veoma važan za ocjenu dometa globalizacije i razvoja demokracije, i što je još važnije za ocjenu zadovoljstva građana demokracijom u svojim zemljama.

U cjelini uzevši, njihovi su rezultati pokazali da izborni status (manjinski ili većinski) snažno djeluje na zadovoljstvo demokracijom. Nadalje, političke strukture ili institucije (mjerene Lijphartovim indeksom konsenzualne ili većinske demokracije) posreduju stupanj razlika u zadovoljstvu demokracijom između dobitnika i gubitnika na aktualnim izborima. Što je demokracija više konsenzualna, to je vjerojatnije da će gubitnici biti zadovoljni funkcioniranjem demokracije, te je manje vjerojatno da će pobjednici biti zadovoljni. Ovaj odnos vrijedi, kažu autori, čak i onda kad se u istraživačkom modelu ostvari kontrola ekonomske snage i drugih varijabli vezanih za pojedince (njihov politički interes i socioekonomski status). Ovo istraživanje potvrđuje mnoge nalaze o važnosti ekonomskih ili političkih učinaka, pa čak i elemenata kulture (interes građana za politiku), ali i dodaje, kažu autori, dosad zamenarivanu “institucionalnu dimenziju”. Njihovo istraživanje povezuje individualnu razinu (socijalna obilježja građana i njihova gledišta) i institucionalnu razinu ili politički kontekst u kojem ljudi žive. Rezultati pak pokazuju kako je problem političke reprezentacije i participacije građana veoma važan za njihovo zadovoljstvo s političkim poretom. Međutim, moramo upozoriti na to da institucionalna rješenja (većinska ili manjinska demokracija) nisu slučajna – ona su rezultat povijesnih iskustava i povijesnih procesa formiranja političke kulture pojedinih zemalja. Postavlja se, naime, pitanje može li globalizacija utjecati na promjene institucionalnih rješenja za demokraciju? Ako bi se to moglo, čiji bi modeli odigrali dominantnu ulogu u procesu globalizacije – američki, europski, ili u samoj Europi britanski, nizozemski ili neki drugi model (!?) To svakako otvara pitanja vezana za pojam političke zajednice, jer ako politički kontekst determinira kvalitetu demokratskog života ljudi, kako to pokazuju navedena istraživanja, a taj kontekst je teško razumjeti bez pojma političke zajednice koja determinira taj kontekst, onda je teško razumjeti kako se može doći do, recimo, jedinstvenoga političkoga konteksta bez jedinstvene političke zajednice. Drugim riječima, teško je zamisliti da bi globalizacija mogla izmijeniti postojeće političke zajednice – ona će, u najboljem slučaju, utjecati na načine njihova uključivanja u procese političkih integracija, koji će imati svoje domete u postojećim političkim zajednicama. Domete će integracije odrediti sličnosti, ali i razlike, u postojećim nacionalnim državama, tj. postojećim političkim zajednicama.

Nisu sva istraživanja tako kategorična oko uloge političke kulture i ekonomskih učinaka u objašnjavanju potpore za demokraciju. U svojim su istraživanjima Whitefield i Evans pokušali objasniti razmjeran doprinos političke kulture i ekonomskih faktora potpori demokracije i liberalnih normi u Češkoj i Slovačkoj. Istraživanje u ovim dvjema zemljama zanimljivo je zbog dugoga zajedničkog komunističkog iskustva u ujedinjenoj Čehoslovačkoj. U svome istraživanju oni kompariraju dva pristupa – političku kulturu *versus* racionalni izbor. U racionalnom je izboru naglasak na situacijskim karakteristikama, uključujući socijalne karakteristike agenata, političke prilike i recentno iskustvo kao faktore koji oblikuju individualne stavove i ponašanje. Na temelju svoje analize došli su do zaključka da su razlike između Čeha i Slovaka, s obzirom na glavne probleme ekonomske i političke liberalizacije, rezultat recentnog iskustva, resursa, evaluacija i okolnosti prije nego dubljih normativnih orijentacija (političke kulture). Međutim, izgleda da se stavovi prema liberalnim pravima i toleranciji različitosti u društvu (definirani tzv. indeksom socijalnog liberalizma) ne vežu za ekonomsko i političko iskustvo, nego više za dugotrajne tradicije i identitete dviju država. Oni misle da je politička kultura manje važna nego aktualno iskustvo, očekivanja i etnička, politička i ekonomska sredina u uvjetovanju razlika između Čeha i Slovaka u političkim stavovima (Whitefield/Evans, 1999.: 153).

Smatramo, naime, da autori nisu preciznije objasnili doprinose političke kulture *versus* racionalni izbor političkoj odanosti demokraciji i socijalnom liberalizmu. Oni su, primjerice, korektno definirali i mjerili stavove prema demokraciji kao zavisnoj varijabli, ali stavovi prema tržišnoj ekonomiji i angažiranju vlade u tome, stavovi prema političkom iskustvu i političkom uključivanju Čeha i Slovaka, te prema ekonomskom iskustvu (procjena osobnog i zemaljskoga ekonomskog standarda), nisu uvijek korektno definirani. Uzmimo, primjerice, nezavisnu varijablu “političkog iskustva”. U mjerenju ove varijable jedno je pitanje glasilo: “Ljudi poput mene nemaju što reći o onome što vlada čini”. Poznato je, naime, da u političkoj znanosti ovakva pitanja mjere pojavu tzv. “internalne političke efikasnosti”, koja predstavlja mjeru subjektivne političke kompetencije građana, dakle mjeru njihove građanske političke kulture. U političkoj se znanosti internalna politička efikasnost smatra mjerom građanske političke kulture. Jesu li odgovori građana na ovo pitanje odraz njihova neposrednoga političkog iskustva, njihove razvijene političke kompetencije ili osjećaja sposobnosti za političko djelovanje – to je pitanje za raspravu. Smatramo, naime, da ovo može imati veze s postojećom političkom praksom u nekoj zemlji, ali se ova mjera definira kao dio političke kulture građana i ona nipošto nije samo neposredni “odraz” postojeće prakse. Ona je i rezultat socijalizacijskog iskustva ljudi. Isto tako njihove mjere o stavovima prema tržištu i vladi u mnogim istraživanjima u svijetu mjere ono što se definira kao jedna političko-vrijednosna orijentacija koja se najčešće iskazuje na dimenziji *lijevi – desni materijalizam*. Ovdje ne možemo detaljnije elaborirati mjere zavisnih i nezavisnih varijabli koje su razradili i primijenili ovi autori, nego samo upozoravamo kako postoji problem u samim mjerama kojima autori nastoje razjasniti odnos između političke kulture i racionalnog izbora u determinaciji *odanosti* demokraciji i socijalnom liberalizmu (toleranciji manjina i drugih razlika). U njihovu modelu odanosti demokraciji Čeha i Slovaka upravo su dvije varijable (“političko iskustvo” i “demokratska evaluacija” u tržišnom smislu) objasnile najviše zajedničke varijance u odanosti demokraciji kao poretku (više nego neposredno ekonomsko iskustvo i ekonomska očekivanja u budućnosti). Političko isku-

stvo i evaluacija demokracije (kako to oni zovu) eliminirali su neke doprinose koji su se mogli pripisati pretpostavljenoj političkoj kulturi i identitetu dvaju naroda, te su ove dvije varijable gotovo same uspjele objasniti čak 32% zajedničke varijance u odanosti demokraciji. Iz toga su autori zaključili kako racionalni izbor bolje objašnjava demokratsku odanost, nego politička kultura dvaju naroda. Mislimo da ove mjere nisu razgraničile racionalni izbor od političke kulture, pa se ni njihov doprinos ne može pripisati racionalnom izboru. Doduše njihove se varijable vezane za ekonomsko iskustvo (procjena osobne i zemaljske ekonomske situacije i ekonomske budućnosti) mogu pripisati mjerama racionalnog izbora, dok je sve ostalo poprilično upitno.

Može se, dakle, zaključiti kako ćemo trebati mnogo truda, znanja i invencije da bismo što preciznije razgraničili mjere političke kulture od racionalnog izbora, ako to uopće bude potpuno moguće, da bismo mogli odgovoriti na pitanje koji model bolje objašnjava političku legitimaciju poretka. U svakom slučaju, to je izazovno pitanje za suvremenu političku znanost, iako mnoga istraživanja potvrđuju hipotezu o važnosti ekonomskih i političkih učinaka sustava. Neka istraživanja pokazuju kako je u tranzicijskom periodu važnija politička kultura (opredjeljivanje za slobodu, ljudska prava i demokraciju kao poredak), a da nakon toga "učinci sustava" dobivaju vodeću ulogu (Hof-ferbert/Klingemann, 1999.: 155-175). Međutim, stvari nisu jednostavne, jer su i učinci sustava jako posredovani različitim političkim iskustvima i rješenjima demokracije: političkom reprezentacijom građana, tipovima demokracije itd. Usto, istraživanja pokazuju kako je politička kultura važna za neke aspekte demokracije, dok su za druge važniji učinci sustava. Kakvu ulogu u ovim kompleksnim procesima može imati globalizacija? Po našem mišljenju, globalizacija može jačanjem konkurencije među državama pojačavati potrebu za još većom konkurencijom, pa dakle i za većim učincima sustava (političkim i ekonomskim), a to onda u funkcionalnom i kauzalnom slijedu može dovesti do veće birokratizacije političkog sustava, umjesto do njegove demokratizacije. Po svemu sudeći, takvi su procesi već na djelu – građani Europe to dobro osjećaju, ali strpljivo promatraju zahuktale procese. U novim su političkim konglomeracijama (makroregijama), tj. u novim "političkim zajednicama", na vidiku ozbiljni prijevori između realnih procesa birokratizacije i očekivanja demokratizacije.

Zaključak

Pošli smo od hipoteze da globalizacija snažno utječe na procese političke legitimacije. Ona utječe na sve objekte političke legitimacije, odnosno na sve jedinice (razine) političkog sustava – na političku zajednicu, kao najširu jedinicu, na politički režim ili poredak, na političke autoritete ili djelatnike vlasti, te na javne politike ili načine agregiranja političkih interesa.

Naša je analiza pokazala da je politička zajednica, bez obzira na izvjesne razlike oko njezina poimanja, nužan uvjet za sve ostale jedinice političkog sustava. Kad demokraciju analiziramo s bilo kojeg aspekta, kao oblik političke kooperacije građana radi rješavanja osobnih i zajedničkih interesa, kao participaciju u javnome političkom prostoru ili javnoj kulturi, kao oblik političke odgovornosti građana i elita (pristanak građana i responsivnost elita), kao način rješavanja ljudskih prava itd., analiza je pokazala kako se nijedan od navedenih aspekata ili funkcija demokracije ne može uspješno ostvarivati

bez političke zajednice kao “okvira” za takvo funkcioniranje demokracije. Kako je danas pojam političke zajednice u svojim najjasnijim obrisima vezan za pojam nacionalne države, posve je jasno da je bez te političke jedinice nemoguće zamisliti funkcioniranje demokracije bez “demokratskog gubitka” ili “demokratskog deficita”. Prema tome, u svim oblicima makroregionalnih integracija i međunarodnih organizacija nacionalna država neće i ne može nestati, ona se ne može preskočiti, iako će načini njezina uključivanja u različite oblike integracija i povezivanja postati vrlo složenima.

Globalizacija je, nesumnjivo, ostvarila i svoj utjecaj na legitimaciju političkog režima (poretka) i političkih autoriteta vlasti. Globalizacija je utjecala na ono što je Dahl nazvao paradoksom demokracije, naime na proturječnost u odnosu građana prema demokraciji kao poretku i odnosu građana prema institucijama i autoritetima vlasti. Posvuda u svijetu, u svim demokratskim zemljama, građani u velikoj mjeri cijene demokraciju kao najbolji oblik vladavine, a istovremeno izražavaju vrlo veliko nezadovoljstvo načinom funkcioniranja demokracije u svojim zemljama, te nepovjerenje prema državnim institucijama i nositeljima državne vlasti. Dakako, istraživanja su potvrdila da i u tome postoje razlike među različitim zemljama i oblicima demokracije. Taj je paradoks moguće interpretirati i kao pobjedu demokracije nad drugim alternativama, ali i kao svojevrsnu otuđenost građana od operativne dimenzije demokracije – od konstitucije na djelu. Ta činjenica otvara prostor za razvoj teorija demokracije, za mogućnosti deliberativne, participativne ili nekih drugih demokratskih koncepcija i rješenja.

Globalizacija je, o tome svedoči i navedeni paradoks, utjecala na pomicanje legitimacije s normativnog na druge aspekte legitimiranja vlasti i poretka kao takvog. Mnoga istraživanja pokazuju kako ljudi demokraciju i autoritete sve više vrednuju preko svog uspjeha u ostvarivanju ekonomskog prosperiteta i političkih sloboda, a ne samo preko ispravnog načina ostvarivanja vlasti. Gotovo sva istraživanja pokazuju da su ekonomski i politički učinci sustava važniji za njegovo legitimiranje, nego nešto drugo. To bi vjerojatno moglo značiti da se demokracija više ne promatra kao cilj, nego ponajprije kao sredstvo za ostvarivanje određenih ciljeva. Međutim, rezultati istraživanja pokazuju da je odnos ljudi prema demokraciji i njezinim učincima posredovan različitim aspektima političke strukture i političke kulture. Neka su istraživanja pokazala da je zadovoljstvo demokracijom determinirano načinom na koji građani opažaju i doživljavaju problem političke reprezentacije (kako su zastupljeni njihovi pogledi i interesi u procesima političkog odlučivanja), potom da je to zadovoljstvo determinirano političkim statusom (status većine ili manjine) i tipom demokracije (većinskim ili konsenzualnim), dakle političkim kontekstom u kojem ljudi žive, a ne bi trebalo zanemariti ni činjenicu da je upravo taj politički kontekst povijesno determiniran i ulazi u inventar definicije pojma političke zajednice.

Moglo bi se, dakle, zaključiti da je globalizacija utjecala na pomicanje legitimacije od normativnog na instrumentalno djelovanje, ali da je i to instrumentalno djelovanje (učinci vlade i sustava) posredovano mnogim varijablama političke strukture (većinska i konsenzualna demokracija itd.) i političke kulture (na primjer, politički interes kao varijabla političke kulture u mnogim istraživanjima pokazuje velik doprinos objašnjavanju legitimacije demokracije kao poretka). Globalizacija nedvojbeno utječe na politički sustav, ali je taj utjecaj ograničen. Njezin je utjecaj ograničen načinima posredovanja učinaka vlade i autoriteta, dakle političkim kontekstima pojedinih zemalja i oblika demo-

kracije. Izgleda da globalizacija te oblike posredovanja učinaka sustava neće moći standardizirati, a to znači da neće moći poništiti raznovrsnost oblika političke reprezentacije i raznovrsnost dometa odnosa ljudi prema demokraciji na djelu ili prema demokraciji u akciji. To pak znači da ona neće moći poništiti ili znatnije smanjiti ulogu nacionalnih država u ostvarivanju demokracije i u nadnacionalnim integracijama, te u međunarodnom političkom prostoru i povezivanju država i građana.

Literatura

- Almond, Gabriel A., 1989.: The Intellectual History of the Civic Culture Concept, u: Almond, Gabriel/ Verba, Sidney (ur.), *The Civic Culture Revisited*, Sage Publications
- Anderson, Christopher J./ Guillory, Christine A. 1997.: Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems, *American Political Science Review*, (91) 1: 77
- Birch, Anthony, 2002.: *Concepts & Theories of Modern Democracy*, 2. izdanje, Routledge, London
- Crother, Lane/ Lochart, Charles (ur.), 2000.: *Culture and Politics: A Reader*, St. Martin's Press, New York
- Cusack, Thomas, 1999.: The Shaping of Popular Satisfaction with Government and Regime Performance in Germany, *British Journal of Political Science*, 29: 651
- Dagger, Rod, 1997, *Civic Virtues*, Oxford University Press, Oxford
- Dahl, Robert A., 2000.a: A Democratic Paradox?, *Political Science Quarterly*, (115) 1: 35-40
- Dahl, Robert, 2000.b: *O demokraciji*, Politička kultura, Zagreb
- Dennis, Jack/ Owen, Diana, 2001.: Popular Satisfaction with the Party System and Representative Democracy in the United States, *International Political Science Review*, (22) 4
- Easton, David, 1965.: A Systems Analysis of Political Life, John Wiley & Sons
- Eckstein, Harry 2000.: A Culturalist Theory of Political Change, u: Crother, Lane/ Lochart, Charles (ur.), *Culture and Politics: A Reader*, St. Martin's Press, New York
- Finkel, Steven E/ Humphries, Stan / Opp, Karl-Dieter, 2001.: Socialist Values and the Development of Democratic Support in the Former East Germany, *International Political Science Review*, (22) 4
- Fuchs, Dieter/ Klingemann, Hans-Dieter, 1995.: Citizens and the State: A Changing Relationship?, u: Klingemann, Hans-Dieter/ Fuchs, Dieter (ur.), *Citizens and the State*, Oxford University Press, Oxford: 1-23
- Hague, Rod/ Harrop, Martin/ Breslin, Shaun, 2001.: *Komparativna vladavina i politika*, BFakultet političkih znanosti, Zagreb
- Held, David, 1990.: *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb
- Held, David, 1997.: *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd
- Held, David, 1998.: Democracy and Globalization, u: Archibugi, Daniele/ Held, David/ Köhler, Martin, *Reimagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Stanford University Press, Stanford

- Hirst, Paul/ Held, David, 2002.: Globalisation after 11 September, *Open Democracy* (internet verzija)
- Hofferbert, Richard I./ Klingemann, Hans-Dieter, 1999.: Remembering the bad old days: Human rights, economic conditions, and democratic performance in transitional regimes, *European Journal of Political Research*, 36: 155-175
- Kaase, Max/ Newton, Kenneth, 1995.: *Beliefs in Government*, Oxford University Press, Oxford
- Kymlicka, Will/ Norman, Wayne, 2000.: Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts, u: Kymlicka, Will/ Norman, Wayne (ur.), *Citizen in Diverse Societies*, Oxford University Press, Oxford
- Kymlicka, Will, 2002.: *Multikulturalno građanstvo, Liberalna teorija manjinskih prava*, Centar, Novi Sad
- Kymlicka, Will, Etnički odnosi i zapadna politička teorija, *Habitus*, br. 0 (Internet verzija)
- Lakoff, Sandor, 2000.: Nacionalizam i demokracija, *Politička misao*, Zagreb, (37) 2
- Lijphart, Arend, 1984.: *Democracies*, New Haven, Yale University Press, CT
- Milardović, Anđelko/ Riggs, W. Fred/ Teune, Henry, 2002.: *Mali leksikon globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb
- Miller, David, 2000.: *Citizenship and National Identity*, Polity Press, London
- Mishler, William/ Rose, Richard, 2001.: Political Support for Democracies: Realist vs. Idealist Theories and Measures, *International Political Science Review*, (22) 4
- Mouffe, Chantal, 1996.: Democracy, Power, and the "Political", u: Benhabib, Sheila (ur.), *Democracy and Difference*, Princeton University Press, Princeton
- Rawls, John, 2000.: *Politički liberalizam*, KruZak, Zagreb
- Ross, Marc H., 1997.: Culture and Identity in Comparative Political Analysis, u: Lichbach, Mark I./ Zuckerman, Alan S. (ur.), *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, Cambridge University Press, Cambridge
- Rousseau, Jean Jacques, 1978.: *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima – Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb
- Schmitter, Philippe C., 1998.: Is it Reality Possible to Democratize the Euro-Polity?, u: Follesdal, Andreas/ Koslowski, Peter (ur.), *Democracy and the European Union*, Springer, Berlin
- Schnapper, Dominique, 1996.: *Zajednica građana, O modernoj ideji nacije*, IK, Novi Sad
- Smith, Anthony, 2001.: *Nationalism and Modernism*, Routledge, London
- Thompson, Janna, 1998.: Community Identity and World Citizenship, u: Archibugi, Daniele/ Held, David/ Kohler, Martin *Reimagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Stanford University Press, Stanford
- Torres, Carlos Alberto, 1998.: Democracy, Education, and Multiculturalism, Dilemmas of Citizenship in a Global World, Rowman & Littlefield
- Vujčić, Vladimir, 2001.: *Politička kultura demokracije*, Panliber, Zagreb
- Whitefield, Stephen/ Evans, Geoffrey, 1999.: Political Culture Versus Rational Choice: Explaining Responses to Transition in the Czech Republic and Slovakia, *British Journal of Political Sciences*, 29: 153

Vladimir Vujčić

GLOBALISATION AND THE ISSUE OF POLITICAL LEGITIMATION

Summary

In this article, the author shows that the processes of globalisation cannot diminish the role of the nation state – as the sole recognizable political community – in the implementation and development of democracy, though they are undoubtedly going to alter its functioning and make it more complex. When exploring democracy and its expansion outside the borders of the nation state, we should keep in mind that people do not act solely on the rational-interest, basis but also on the basis of values, and that identities and not only interests, are the underlying determinants of their political activity. That is why the theory of cosmopolitan democracy must come to grips with the issue of the legitimation of the cosmopolitan political community and not only with the problem of the legitimation of the cosmopolitan democratic political system. This paper deals with the question of the legitimation of the political community and the dynamics of the legitimation of the political system. The analysis has shown that these are complex and open questions without which a valid discussion about the transnational political organizations and processes of the cosmopolitan or regional integration and democratisation is not possible. The question of the legitimation of the political community (unfortunately, rarely discussed) is in a way primordial in relation to the issue of the legitimation of the political system and political authorities. This issue gets neglected because it is thought that pluralism defines democracy; consequently, the imperative of a certain level of social and cultural homogeneity as a condition of its functioning has been overlooked. The concept of global citizenry requires the creation of a new political identity, while cosmopolitanism must prove that this identity can be brought about without the “democratic deficit” or without the “bureaucratic-oligarchic surplus”. This is not easy, if we have in mind the fact that the law and legalism by themselves are not conducive to the political commitment and the loyalty to political decisions.

Key words: democracy, globalisation, liberalism, political legitimation, community

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb.